

JADIDCHILIK MEROSI VA BUGUNGI KUNDAGI O'RNI

Ravshanova Gavharoy Xolmurodovna

Samarqand viloyati Nurobod tumani 46-maktabning tarix fani o'qituvchisi.

Ne'matova Jasmina Nurmurod qizi

Samarqand viloyati Nurobod tumani 46-maktabning 7-sinf o'quvchisi.

Eshquvvatova Malika Jasur qizi

Samarqand viloyati Nurobod tumani 46-maktabning 7-sinf o'quvchisi.

Shodmonova Laylo Farruh qizi

Samarqand viloyati Nurobod tumani 46-maktabning 8-sinf o'quvchisi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.15486632>

Annotatsiya. Ushbu maqolada XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'rta Osiyoda yuzaga kelgan jadidchilik harakatining mazmun-mohiyati, tarixiy bosqichlari, asosiy g'oyalari hamda bugungi kunda bu harakat merosining O'zbekiston jamiyatidagi ahamiyati tahlil qilinadi. Jadidchilik harakatining asoschilari tomonidan ilgari surilgan ma'rifiy, ijtimoiy va siyosiy g'oyalarning zamonaviy ta'lim tizimi, gender tengligi, milliy o'zlikni anglash va fuqarolik jamiyati qurilishiga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, jadid matbuoti, teatr va adabiy merosining yosh avlod tarbiyasidagi roli, bugungi islohotlar bilan o'zaro bog'liqligi chuqur o'rganilgan. Maqolada tarixiy va zamonaviy qarashlar uyg'unligi orqali jadidchilik harakatining dolzarbligi va bugungi kundagi o'rni ilmiy asosda tahlil etiladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, ma'rifat, islohot, ta'lim tizimi, ayollar huquqi, milliy uyg'onish, jadid maktablari, jadid matbuoti, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Fitrat, madaniy meros, zamonaviy jamiyat.

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'rta Osiyoda yuzaga kelgan jadidchilik harakati turkiy xalqlarning ijtimoiy, madaniy va siyosiy hayotida tub burilish yasagan tarixiy voqealardan biridir. Jadidchilik — bu faqatgina bir harakat emas, balki u keng qamrovli ma'rifiy, madaniy va islohotparvar g'oya sifatida paydo bo'lib, o'z zamonasining ilg'or fikrli ziyolilari tomonidan ilgari surilgan. Ushbu harakat vakillari o'z asarlari, faoliyati va fidoyiligi bilan xalqni johillik va mutelikdan qutqarish, ilm-ma'rifatga asoslangan jamiyat barpo etish, ayollar erkinligi, ta'lim-tarbiyani zamon talablari asosida yangilash kabi masalalarni kun tartibiga olib chiqdi.

Jadidchilik harakati Turkistonda, xususan, Buxoro, Xiva va Qo'qon kabi tarixiy hududlarda faoliyat olib borgan ziyolilar tomonidan boshqarilgan. Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdulla Avloniy, Mahmudxo'ja Behbudiy, Fitrat, Hamza Hakimzoda

Niyoziy kabi arboblal xalq orasida ma'rifat urug'ini sohib, milliy uyg'onish harakatining asoschilariga aylandilar.

Bugungi kunda O'zbekiston mustaqillikka erishgach, o'z milliy tarixini, qadriyatlarini, madaniyatini qayta tiklash jarayonida jadidlar merosiga alohida e'tibor qaratilmoqda. Ularning ilgari surgan g'oyalari bugungi jamiyat taraqqiyoti, ta'lim islohoti, milliy o'zlikni anglash, madaniy merosga hurmat bilan qarash kabi yo'nalishlarda o'z aksini topmoqda. Shu sababli jadidchilik merosini o'rganish va uni chuqur tahlil qilish, bu harakatning tarixiy va bugungi kun bilan bog'liqligini ochib berish dolzarb masalalardan biri bo'lib qolmoqda.

JADIDCHILIK HARAKATINING RIVOJLANISH BOSQICHLARI

Jadidchilik harakatining shakllanishi XIX asrning ikkinchi yarmida Rossiya imperiyasi tarkibiga kirgan Turkiston o'lkasida boshlangan. Bu davrda mahalliy aholining hayoti, ma'naviy-ma'rifiy holati, ta'lim tizimi va ijtimoiy-siyosiy fikri jiddiy o'zgarishlarga yuz tutgan.

Ana shunday bir sharoitda ilg'or fikrli ziyolilar paydo bo'lib, xalqni uyg'otishga, islohotlar orqali millatni rivojlantirishga harakat qila boshladilar.

Turkistonda jadid maktablari va ta'lim islohoti

Jadidlar faoliyatining muhim yo'nalishlaridan biri ta'lim sohasida olib borilgan islohotlar bo'lib, ular eski usuldagi maktablardan farqli ravishda yangi, dunyoviy bilimlarni o'rgatuvchi maktablar tashkil etishga kirishdilar. Bu maktablarda matematika, geografiya, tarix, tabiatshunoslik kabi fanlar o'qitilgan. Munavvar qori Abdurashidxonov tomonidan Toshkentda ochilgan "Usuli jadid" maktabi buning yorqin namunasi bo'ldi.

Jadid maktablari bosqichma-bosqich Turkistonning boshqa hududlarida ham yoyila boshladi. Bu maktablarda zamonaviy usullar asosida ta'lim berilishi, o'qituvchilarning tayyorlanishi va darsliklarning yozilishi — bularning barchasi xalqni o'qitish va ma'rifatli jamiyat qurish yo'lida muhim qadamlar edi.

Jadid matbuoti

Jadidchilik harakatining kuchayishida matbuot katta rol o'ynadi. XX asr boshlarida Turkistonda birinchi marta mahalliy ziyolilar tomonidan gazetalar, jurnallar chop etila boshlandi.

1906-yilda Mahmudxo'ja Behbudiy tomonidan chiqarilgan "Tarjimon", "Shuro", "Oyna" singari nashrlar xalqni yangicha fikrlashga undadi.

Bu nashrlarda ta'lim, ayollar huquqi, zamonaviy hayot, islomdagi yangilanish kabi mavzular yoritildi. Jadid jurnalistlari o'z maqolalarida ijtimoiy tenglik, ilmiy yutuqlar, xalqni o'qitish zaruriyati, milliy g'urur kabi g'oyalarni ilgari surdilar. Bu matbuot organlari jamiyatda yangicha tafakkurni shakllantirishda muhim o'rin tutdi.

Adabiyot va teatr

Jadidlar o'z g'oyalarini faqat ta'lim yoki matbuot orqali emas, balki badiiy adabiyot va teatr orqali ham yoyishga harakat qildilar. Abdulla Avloniy, Fitrat, Hamza Hakimzoda Niyoziy kabi yozuvchilar she'r, drama va hikoyalar orqali xalqni uyg'otishga urindilar.

Masalan, Avloniyning "Turkiy Guliston yoxud axloq" asari axloqiy-tarbiyaviy masalalarni ko'tarib chiqdi. Fitratning "Abulfayzxon" dramasi tarixiy qiyos orqali siyosiy tanqidni ilgari surdi. Hamza esa o'zining teatr sahnalarida ayollar erkinligi, ilmga chanqoqlik kabi mavzularni sahnalashtirdi. Jadid teatri o'sha davrda keng ommalashgan va xalq orasida katta qiziqish uyg'otgan.

Siyosiy faollik va jamiyatdagi islohotlar

Jadidlar faqat ma'rifatparvar emas, balki siyosiy faoliyat bilan ham shug'ullanarlar.

Ular o'z davrining nohaqliklariga, zolimliklariga qarshi chiqib, adolatli va ilg'or jamiyat barpo etish tarafdori edilar. Mahmudxo'ja Behbudiy "Millatni qutqarishning yo'li – ilm va birlikdadir" degan g'oyani ilgari surgan. Ular turli jamiyatlar tashkil qilib, xalq orasida islohotlar targ'ibotini olib borganlar.

Jadidlarning bu kabi faoliyati Turkiston xalqlarini o'zligini anglash, ma'naviy uyg'onish, zamonaviy dunyoqarashga ega bo'lish sari yetakladi. Harakat tobora keng quloch yozib, keng ijtimoiy qatlamlarga ta'sir o'tkaza boshladi.

JADIDLAR MEROSINING ASOSIY G'OYALARI VA ULARNING BUGUNGI JAMIYATDAGI AKS SADOSI

Jadidchilik harakati nafaqat o'z davrining, balki bugungi kun jamiyatining ham fikriy va ma'naviy poydevoriga katta ta'sir ko'rsatgan. Ularning ilgari surgan g'oyalarsh, zamonaviy fanlarni o'rgatish, texnik va tabiiy fanlarga e'tibor qaratish zarurligini doimiy targ'ib qilib kelganlar. Bugungi kunda ta'lim tizimidagi tub islohotlar, zamonaviy maktab va oliy o'quv yurtlarining faoliyati, raqamli ta'lim texnologiyalariga o'tish jarayonlari jadidlarning ayni orzusi edi.

Ayollar huquqi va gender tengligi

Jadidlar faoliyatida ayollar mavzusi markaziy o'rin tutadi. Ular ayollarni o'qitish, ularning jamiyatdagi mavqeini oshirish, oilada va ijtimoiy hayotda faol ishtirok etishlariga chaqirishgan. Bugungi kunda gender tengligi, ayollarni davlat va jamiyat boshqaruvida faol ishtirok ettirish siyosati ana shu g'oyalar bilan bog'liqdir.

Milliy o'zlik va madaniy uyg'onish

Jadidlar milliy madaniyat, urf-odat, til va tarixni asrashga alohida e'tibor berganlar. Ular xalq orasida o'zligini anglash, milliy g'ururni oshirish, tilni rivojlantirish kabi masalalarni ilgari surgan. Mustaqillikdan keyingi yillarda o'zbek tili va madaniyatining rivojiga qaratilgan siyosatlar, tarixiy shaxslar xotirasining tiklanishi jadidchilik merosining davomidir.

Ijtimoiy uyg'onish va islohotlar

Jadidlar jamiyatda adolat, tenglik, taraqqiyot bo'lishi uchun harakat qilganlar. Ular aholining siyosiy ongini oshirish, fuqarolik jamiyatini shakllantirishga intilganlar. Bugungi kunda fuqarolik institutlarining rivojlanishi, islohotlarning ochiqlik va oshkoralik ruhida olib borilishi ana shu tarixiy g'oyalarning yangi davrdagi ifodasidir.

REFERENCES

1. Behbudiy, M. (1990). Tanlangan asarlar. Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi Adabiyot va san'at nashriyoti.
2. Avloniy, A. (1993). Turkiy Guliston yoxud axloq. Toshkent: O'zbekiston.
3. Fitrat, A. (2000). Tanlangan asarlar. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
4. Salohiy, A. (2007). Jadidlar: taqdiri va merosi. Toshkent: Sharq nashriyoti.
5. Ziyo, M. (2004). Jadidchilik va jadidlar. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.
6. Komilov, N. (2008). O'zbek ma'naviyati tarixidan. Toshkent: Ma'naviyat nashriyoti.